

РОЗРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Анотація. У статті окреслено чинники низкої ефективності заходів з підвищення рівня фінансової грамотності. Зосереджено увагу на необхідності системного підходу для вирішення окресленої проблеми. Визначено концептуальні підходи при розробленні стратегії підвищення рівня фінансової грамотності населення.

Ключові слова: стратегія, фінансові послуги, фінансова грамотність, рівень фінансової грамотності, принципи захисту прав споживачів.

Формул: 0; рис.: 0, табл.:0, бібл.: 12

CONCEPT FORMULATION AS A PREREQUISITE FOR RAISING OF FINANCIAL LITERACY RATE AMONG THE POPULATION OF UKRAINE

Abstract. Over recent years the global financial system demonstrates dynamic development and increasing the number and kinds of financial services. In Ukraine the consumers have also access to a wide range of such services.

The recent global financial crisis has confirmed fragility and vulnerability of the financial system. One of the factors that strengthened influence of the crisis was decrease in comprehensibility of the nature of financial services by the consumers. The lack of knowledge and skills of the users of these services led to exposures that had not been evaluated at the moment of decision making on how to use it.

In Ukraine the market participants and the state held a number of measures to solve the problems of the low level of financial literacy. However, their efficiency was low due to the lack of a systematic approach and imbalance in the interests of consumers and providers of financial services.

The international experience confirms also that increasing the level of financial literacy can be achieved only through implementation of the state comprehensive policy.

Therefore, development of the strategy on increasing the level of financial literacy in Ukraine related to compliance of the recommendations on the principles and the guidelines of best practice on financial education has to become a necessary precondition for the focused successful development of interactions between the participants of financial market and to encourage the achievement of an adequate level of financial literacy of the population of Ukraine.

Keywords: strategy, financial service, financial literacy, the level of financial literacy, the principles of consumer protection

JEL Classification: A 29, H 52, I 22.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0, bibl.: 12

РАЗРАБОТКА СТРАТЕГИИ КАК ПРЕДПОСЫЛКА ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

Аннотация. В статье обозначены факторы низкой эффективности мероприятий по повышению уровня финансовой грамотности. Сосредоточено внимание на необходимости

системного підходу для рішення обзначеної проблеми. Определены концептуальные подходы при разработке стратегии повышения уровня финансовой грамотности населения.

Ключевые слова: стратегія, фінансові послуги, фінансова грамотність, рівень фінансової грамотності, принципи захисту прав споживачів.

Формул: 0; рис.: 0, табл.:0, библ.: 12

Вступ. Світова фінансова система за останні роки демонструє динамічність розвитку, збільшення кількості та різновидів фінансових послуг.

На українському фінансовому ринку з'явилися інноваційні фінансові послуги, які створені для спрощення доступу до кредитування та заохочення позичальників щодо активного залучення кредиту для задоволення власних потреб. Фінансові послуги стали більш витребуваними серед населення в силу проведення надавачами послуг агресивної рекламної компанії. В той же час, Тому, особливої актуальності набуває питання донесення до споживачів інформації про фінансові послуги, а також притаманні їм ризики, варіанти убезпечення від втрат в разі реалізації таких ризиків.

Протягом останніх років питання підвищення рівня фінансової грамотності в Україні досліджували такі науковці як Слав'янська Н., Незнамова А. [1], Фогельсон Ю.Б., Ефремова М.Д., Петрищев В.С [2], Гриджук Д. [3], Приходько Б. [4]. В переважній більшості досліджень увага приділяється аналізу світового досвіду, оцінці результатів соціологічних досліджень щодо рівня фінансової грамотності населення, програмам в освітніх програмах тощо.

З урахуванням наявного досвіду реалізації програм захисту прав споживачів та, зокрема підвищення рівня фінансової грамотності, для України важливим є розроблення одночасно взаємопов'язаних старегічних документів та низки документів нижчого рівня, які б формалізували, деталізували процедури усього процесу. Основними стратегічними документами мають стати концепція та стратегія підвищення рівня фінансової грамотності населення.

Метою статті є обґрунтування необхідності розроблення стратегічних документів щодо системного підходу у вирішенні проблеми підвищення рівня фінансової грамотності населення України.

Результати дослідження. Як у світі, так і в Україні споживачі отримали доступ до широкого асортименту фінансових послуг як для розміщення вільних коштів, так і залучення їх в разі відсутності. Такі послуги є різними за рівнем потенційної прибутковості та, що особливо важливо, мають різний рівень притаманних їм ризиків. Зокрема, при потребі в залученні коштів пропонуються цілі набори можливостей та варіантів управління своїм боргом: кредити із плаваючою ставкою, іпотека з виплатою лише відсотків на початку періоду, кредити «без довідки про доходи» та різні принадливі «заохочувальні схеми» (кредити без первинного внеску, без обслуговування протягом перших шести місяців тощо), нестандартні іпотечні продукти. У документах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) зазначається, що «такі інновації та зростаюча складність продуктів кредитного ринку перекладає додаткові фінансові ризики на плечі фізичних осіб, яким складно зрозуміти умови своїх кредитів. Наслідки таких кредитних рішень можуть бути катастрофічними [5].

За таких умов населення не встигає отримувати об'єктивну інформацію для прийняття виваженого та економічно обґрунтованого рішення з урахуванням наявних ризиків, закладених в такій послугі. Тому очевидно, що кожна людина повинна мати достатній рівень знань про умови користування фінансовою послугою для того, щоб правильно управляти ризиками, вчасно реагувати на виклики та зберігати свої активи або вчасно виконувати фінансові зобов'язання. Забезпечуючи прогнозованість своїх власних дій, споживач фінансової послуги опосередковано сприяє забезпеченню стійкості національної фінансової системи. Однак, недостатній рівень фінансової

грамотності населення для держави ускладнює ефективність регулювання фінансових ринків, захист прав споживачів фінансових послуг, унеможливує інтенсивний розвиток сегментів пенсійного забезпечення, гальмує інвестиційний потенціал населення, що пагубно впливає на розвиток економіки країни.

Недавня світова фінансова криза підтвердила крихкість та вразливість фінансової системи. Одним з чинників, який посилив вплив кризи, стала складність та нерозуміння споживачами сутності фінансової послуги, відсутність вбудованих в програми та заходи по наданню інформації споживачам обмежувачів, які б застерігали від поспішного та неусвідомленого прийняття рішення про доцільність користування фінансовою послугою.

На сьогодні існує низка підтверджень важливості питання підвищення рівня фінансової грамотності для країн світу. Так у 2003 р. ОЕСР запровадила міжурядовий проект, спрямований на покращення стандартів фінансової грамотності шляхом розробки універсальних принципів фінансової грамотності.

У червні 2006 р. Міністри фінансів країн Групи 8 (G 8) визнали важливість поліпшення фінансової освіти та рівня фінансової грамотності населення.

У березні 2008 р. ОЕСР запровадила міжнародний веб-портал, присвячений програмам, інформації та світовим дослідженням з питань фінансової грамотності [6].

Світовий Банк акцентує увагу, що фінансовий сектор має забезпечити для споживачів:

- прозорість через надання їм повної, простої для сприйняття, адекватної та можливої для порівняння інформації щодо вартості фінансових продуктів, їх умов і притаманних їм ризиків;

- можливість вибору через забезпечення справедливої, вільної від примусу та резонної практики продажу та рекламування фінансових послуг та збір платежів;

- право регресу через надання їм недорогих і швидких механізмів подачі претензій та врегулювання спорів;

- охорону таємниці приватного життя через контроль за збиранням та доступом до їх персональних фінансових даних.

Як засвідчує практика навіть у країнах, де уже тривалий час функціонують фінансові ринки, соціологічні дослідження показують недостатній рівень фінансової грамотності населення, а також часто завищену оцінку власних знань та навичок щодо фінансових послуг [7]. Тому виклики, пов'язані з фінансовою грамотністю населення, які притаманні розвиненим економікам є ідентичними тим викликам, з якими стикається нині Україна.

Світовий досвід підтверджує, що підвищення рівня фінансової грамотності населення може буде досягнуто виключно шляхом проведення комплексної державної політики. Варіанти координації зусиль державних органів та назви стратегічних документів можуть бути різними. Такі документи мають визначати конкретну участь уповноважених державних органів, їх завдання, повноваження та відповідальність.

У США, Австралії, Індії, Великобританії розроблена Національна програма з підвищення рівня фінансової грамотності. У деяких випадках провідну роль у цьому напрямку відіграють фінансові регулятори. У Чеській Республіці, Іспанії та Нідерландах таку роботу здійснює Міністерство фінансів. В Італії та Угорщині, основну роль відіграє Центральний банк, в той час як в інших - національні програми координує центральний орган фінансового нагляду (Великобританія, Ірландія). У багатьох країнах явний наголос робиться на публічні та приватні компанії, коли уряд спонукає банки, інвестиційні фірми, фінансові саморегулювні організації (СРО), іпотечні асоціації, пенсійні фонди та страхові компанії долучатися до цього процесу [6]. У Польщі підтримкою фінансової грамотності опікуються Комісія з фінансового

нагляду та Національний банк, які покликані забезпечити просвіту населення з фінансових питань. На підставі проведеного Міністерством статистики Канади опитування щодо питань фінансової спроможності підтверджується, що рівень обізнаності та практики населення Канади є «відносно задовільним», проте існують сфери, де потребується покращення. Наприклад, 75 % респондентів зазначили, що потребують допомоги у одній або більше галузях, зокрема таких, як відстеження витрат, фінансове планування та отримання інформації.

Досвід розробки та реалізації національної програми підвищення фінансової грамотності населення є в країнах СНД. Постановою Уряду Республіки Казахстан було затверджено Програму підвищення інвестиційної культури і фінансової грамотності населення Республіки Казахстан на 2007-2011 рр. Основною метою цієї програми було визначено підвищення інвестиційної активності та забезпечення залучення заощаджень населення для економічного зростання в країні.

В Республіці Білорусь створена Міжвідомча координаційна рада з підвищення фінансової грамотності населення, а координатором визначено Національний банк. Документом, який визначає заходи щодо фінансової грамотності населення є План спільних дій державних органів та учасників фінансового ринку з підвищення фінансової грамотності населення [8].

Для України питання забезпечення прав споживачів є актуальним з огляду на становлення фінансового сектору, початкового етапу напрацювання етичних норм поведінки учасників фінансового ринку та формування принципів ведення соціально відповідального бізнесу.

В Україні, як учасниками ринку, так і державою, зокрема за підтримки міжнародних фінансових організацій, проведена низка заходів для вирішення проблеми низького рівня фінансової грамотності. Так ПАТ КБ «Приватбанк» спільно з міжнародною платіжною системою VISA реалізували навчальну гру «Фінансовий футбол» [1]. Ще раніше КУА "ТЕКТ Ессет Менеджмент" закликав учасників фінансового ринку спільно розробити інформаційні програми для підвищення фінансової грамотності населення [9]. Достатньо плідно проводиться робота з підвищення фінансової грамотності Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти та науки України. Результати моніторингу впровадження програм фінансової грамотності засвідчують високий рівень фінансової освіченості учасників [10]. Проте варто зазначити, що їх цільовою аудиторією є виключно молоде покоління: учні та студенти. Інші категорії населення і цільові групи не в повній мірі охоплені заходами. Причиною такого становища є відсутність в Україні системного підходу та комплексності підвищення рівня фінансової грамотності, незбалансованість інтересів надавачів та споживачів фінансових послуг. Це призводить до проведення незкоординованих між учасниками заходів, акцентування уваги в програмах виключно на теоретичних аспектах без адаптації з реальними ситуаціями, приділення уваги при проведенні заходів тільки окремим питанням чи цільовим групам. Існуюча система підвищення рівня фінансової грамотності не діє на випередження новим викликам, які виникають на фінансовому ринку.

Потребує поліпшення система оцінювання ефективності реалізації заходів та програм підвищення фінансової грамотності населення. Без такої оцінки неможливо стверджувати, чи мають позитивний ефект витрачені ресурси.

Правильний та виважений метод оцінювання дозволить встановити рівень ефективності витрат на реалізацію заходів та програм, визначити результативність впливу та здійснити необхідні подальші кроки для вдосконалення.

Навіть наявність прийнятих на державному рівні низки документів щодо реформування системи захисту прав споживачів фінансових послуг та, зокрема,

підвищення рівня фінансової грамотності не забезпечила у повній мірі вирішення проблеми захисту прав споживачів фінансових послуг. Аналіз світового досвіду та спроби вирішення цього питання в Україні засвідчують необхідність розроблення окремого стратегічного документу та низки інших документів.

Ключовим документом для врегулювання проблеми захисту прав споживачів фінансових послуг слід вважати Стратегію реформування системи захисту прав споживачів фінансових послуг, яка схвалена Кабінетом Міністрів України розпорядженням від 31.10.2012 р. №867-р [11]. Зазначена стратегія включає питання та напрями забезпечення прав споживачів фінансових послуг. Проте ефективна реалізація її потребує розроблення окремих стратегічних документів за конкретними напрямками. Домінуючим напрямом має бути підвищення рівня фінансової грамотності споживачів фінансових послуг як базова складова прийняття споживачем послуги економічно виваженого рішення щодо фінансової послуги.

Крім того, необхідність розроблення Стратегії підвищення фінансової грамотності населення України зумовлена з одного боку динамічним зростанням ролі фінансового сектору в сучасному економічному житті країни, інтенсивним залученням населення до операцій на фінансових ринках, а з іншого – відсутністю усталених принципів дотримання прав споживачів фінансових послуг з боку надавачів таких послуг та недостатнім рівнем фінансової грамотності серед широких верств населення.

Стратегічні документи щодо фінансової грамотності повинні ґрунтуватись на основоположних принципах, які передбачають таке [12]:

1. Високий рівень фінансової грамотності - запорука усвідомленого, прийняття рішення про використання фінансової послуги з урахуванням властивих їй ризиків та обізнаності щодо захисту прав.

2. Заохочення споживачів фінансових послуг до підвищення власного рівня фінансової грамотності.

3. Наукова обґрунтованість пріоритетних напрямів освіти та практика застосування навичок при розробленні програм підвищення фінансової грамотності.

4. Підвищення рівня фінансової грамотності споживачів фінансових послуг є важливою складовою системи захисту прав споживачів.

5. Відсутність чи недостатність фінансових знань або навичок користування послугою усувається шляхом коригування існуючих та оперативного запровадження нових інструментів, напрямів та підходів.

6. Фінансові установи мають бути залучені до програм з підвищення фінансової грамотності.

7. Програми підвищення фінансової грамотності мають бути безперервними та розробляти з урахуванням цільових груп.

Висновки. Розроблення Стратегії підвищення рівня фінансової грамотності населення України має стати необхідною передумовою цілеспрямованої подальшої успішної розбудови взаємовідносин між учасниками фінансового ринку, планом дій по поширенню знань з метою убезпечення споживачів фінансових послуг від прийняття неусвідомлених, економічно та фінансово необґрунтованих рішень. Також важливим вбачається створення прозорого, зрозумілого механізму для реалізації завдання із підвищення рівня фінансової грамотності населення, що забезпечить більшу відкритість та конкурентноспроможність фінансового сектору України, зменшення соціальної напруженості у суспільстві, та конфліктності у відносинах між надавачами та отримувачами фінансових послуг.

Стратегія має розробляти на підставі аналізу сучасного стану та оцінок рівня фінансової грамотності населення. В результаті мають бути визначені пріоритетні завдання для усіх задіяних учасників процесу підвищення рівня фінансової грамотності

населення, визначення основних напрямів державної політики та ключових заходів щодо подальшої розбудови механізму підвищення рівня фінансової грамотності та удосконалення системи моніторингу.

Концептуальною особливістю розробленої Стратегії вбачається застосування підходу, який поєднує наукове бачення проблематики, використання світового досвіду з урахуванням специфіки розвитку фінансового сектору України, зокрема і в умовах політичної та економічної нестабільності.

Варто зазначити, що в розвиток Стратегії необхідне розроблення відповідних робочих документів, а саме методик моніторингу, оцінки ефективності проведення заходів, оцінки рівня фінансової грамотності тощо, які забезпечать отримання кількісної та якісної характеристики її впровадження.

Таким чином, можна стверджувати, що тільки наявність одночасно Стратегії підвищення рівня фінансової грамотності населення України та документів, щодо її впровадження буде сприяти досягненню належного рівня фінансової грамотності населення України.

Література

1. Слав'янська, Н. Підвищення фінансової грамотності: комерційний проект чи державна необхідність? [Текст] / Н. Слав'янська, А. Незнамова // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 4. – С. 31–35.
2. Фогельсон, Ю. Б. Защита прав потребителей финансовых услуг [Текст] / Ю. Б. Фогельсон, М. Д. Ефремова, В. С. Петрищев. – Норма, Инфра-М., 2010. – 368 с.
3. Гриджук, Д. Про необхідність зрозумілих програм підвищення фінансової грамотності простих людей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrbanks.info/article/Dmitrii-Gridzhuk-o-neobhodimosti-vnjatnyh-programm-povysheniya-finansovoi-gramotnosti-prostyh-ljudei.html>.
4. Приходько, Б. Стратегічні напрями підвищення рівня фінансової грамотності населення України [Текст] / Б. Приходько // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 2. – С. 11–16.
5. Financial Literacy and Consumer Protection: Overlooked Aspects of the Crisis, June 2009, p.1. OECD [Electronic resource]. – Available at: <http://www.oecd.org/finance/financial-markets/43138294.pdf>.
6. Фінансова грамотність та захист прав споживачів у Польщі. Проект розвитку фінансового сектору FINREP [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://finrep.kiev.ua/download/finlit_poland_sep2012_ua.pdf.
7. Financial Capability in the United States, National Survey – Executive Summary. FINRA, December 2009 [Electronic resource]. – Available at: http://www.usfinancialcapability.org/downloads/NFCS_2009_Natl_Exec_Sum.pdf.
8. О плане совместных действий государственных органов и участников финансового рынка по повышению финансовой грамотности населения Республики Беларусь на 2013 – 2018 годы. [Електронний ресурс] : [Совместное Постановление Совета Министров Республики Беларусь и Национального банка от 17.01.2013 №31/1]. – Режим доступа: <http://www.government.by/ru/solutions/1951>.
9. КУА «ТЕКТ Эссет Менеджмент» инициирует создание национальной программы повышения финансовой грамотности населения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.finstaff.com.ua/articles.php?id=1016>.
10. Курс «Фінансова грамотність»: Моніторинг впровадження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://finrep.kiev.ua/download/finlit_workshop_sep22_2014_girchenko.pdf.
11. Про схвалення Стратегії реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012-2017 рр. [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів від 31.10.2012 р. № 867-р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/867-2012-%D1%80>.
12. Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness» [Electronic resource]. – Available at: <http://www.oecd.org/finance/financial-education/35108560.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2014

© Заїка А. Г.

References

1. Slavyanska, N. & Neznamova, A. (2013). Pidvyshchennya finansovoyi hramotnosti: komertsiynyi proekt chy derzhavna neobkhidnist? *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrayiny*, 4, 31–35.
2. Fohelson, Y. B., Efremova, M. D. & Petryshchev, V. S. (2010). *Zashchyta prav potrebiteley finansovykh usluh*. Norma, Ynfra-M, 368.
3. Hrydzhuk, D. *Pro neobkhidnist zrozumilykh prohram pidvyshchennya finansovoyi hramotnosti prostykh lyudei*. Available at <http://www.ukrbanks.info/article/Dmitrii-Gridzhuk-o-neobhodimosti-vnjatnyh-programm-povysheniya-finansovoi-gramotnosti-prostyh-ljudei.html>
4. Prykhodko, B. (2014). Stratehichni napryamy pidvyshchennya rivnya finansovoyi hramotnosti naseleण्या Ukrayiny. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrayiny*, 2, 11–16.
5. *Financial Literacy and Consumer Protection: Overlooked Aspects of the Crisis*. (June, 2009). P. 1. OECD. Available at <http://www.oecd.org/finance/financial-markets/43138294.pdf>

6. *Finansova hramotnist ta zakhyst prav spozhyvachiv u Polshchi.* (2012). Proekt rozvytku finansovoho sektoru FINREP. Available at http://finrep.kiev.ua/download/finlit_poland_sep2012_ua.pdf.
7. *Financial Capability in the United States, National Survey.* (December, 2009). Executive Summary. FINRA. Available at http://www.usfinancialcapability.org/downloads/NFCS_2009_Natl_Exec_Sum.pdf
8. *O plane sovmestnykh deystviy gosudarstvennykh organov i uchastnikov finansovogo rynku po povysheniyu finansovoy gramotnosti naseleniya Respubliki Belarus na 2013 – 2018 gody.* Sovmestnoe Postanovlenie Soveta Ministrov Respubliki Belarus i Natsionalnogo banka ot 17.01.2013 №31/1. Available at <http://www.government.by/ru/solutions/1951>.
9. *KUA “TEKT Esset Menedzhment” initsii ruet sozдание natsionalnoy prohrammy povysheniya finansovoy hramotnosti naseleniya.* Available at <http://www.finstaff.com.ua/articles.php?id=1016>
10. *Kurs «Finansova hramotnist»: Monitorynh vprovadzheniya.* Available at http://finrep.kiev.ua/download/finlit_workshop_sep22_2014_girchenko.pdf
11. *Pro skhvalennyya Stratehii reformuvannyya systemy zakhystu prav spozhyvachiv na rynkakh finansovykh posluh na 2012-2017 rr.* (2012). Rozporyadzhennyya Kabinetu Ministriv vid 31.10.2012 r. № 867-r. Available at <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/867-2012-%D1%80>
12. *Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness.* Available at <http://www.oecd.org/finance/financial-education/35108560.pdf>

Received 29.11.2014 © Zaika A. G.